

Описание на проекта и научната програма

Тема: *Българската идентичност в световното огледало на Международната програма за социални изследвания ISSP*

1. Състояние на научните изследвания в България

От началото на 1990 г. у нас протичат интензивни процеси на глобални трансформации във всички сфери на обществения живот, на социално разслояване и разместване на социалните пластове, на нов поглед към себе си и света. Част от това социално преструктуриране има противоречив, наслагващ се или вторичен ефект: засилва се поляризацията, обедняват широки слоеве от населението, същевременно се обогатяват малочислени прослойки чрез властови или “сенчести” механизми (Тилкиджиев 2002; Димова 2004; 2006). Трансформират се идентичности – индивидуални и колективни, конструират се нови (Неделчева 2004а; 2004б), а темата за българската идентичност привлича учени, изследователи, политици, широки обществени кръгове. (Димова, Л. и Н. Тилкиджиев 1997)

В днешния глобализиращ се свят затвореността и самовглеждането отстъпват на динамичното развитие в съпоставка, в многоизмерно сравнение с останалите – не просто със съседите от региона, но и с другите, с които съществуваме в едни икономически, политически и културни общности. България и преди не е била “самотен остров”, но днес нейното състояние и развитие повече от всякога преди се преценява съизмерено, сравнено с другите страни, в контекста на развитието на Европейския съюз и на останалия свят, съобразно едни и същи норми, принципи, критерии. Колкото и трудности да създава това, колкото и по-високо да се издига “летвата”, по която мерим своите постижения, именно това е истинският път за точната и обоснована оценка – не просто “**Къде сме ние?**”, но и “**Кои сме ние?**”, “**Какви сме и защо сме такива?**”. В търсенето на отговора на тези и други подобни въпроси е и най-общата мотивация за настоящия проект, смисълът и нуждата от него, полезността от неговото изпълнение.

Социолозите у нас са пред сериозни предизвикателства за изясняване на същността и тенденциите на новите социалните феномени и проявите на различна идентичност, при това не в отделен, “провинциален” мащаб, в рамките на българските или балканските критерии и оценки, а в много по-широк европейски и световен сравнителен план. Точно в такъв план са двете издания на научно-изследователския модул „*Национална идентичност*”, осъществени през 1995 и 2003 от АСА в рамките на ISSP.

В годините на промените след 1989 г. международните сравнения все повече се налагат като правило в изследванията на социалните процеси и у нас. Утвърждава се

практиката на регулярни сравнения по редица показатели с включването на България в периодичните проучвания на Евростат, Евробарометър, на Световната банка, UNDP и др.под. Все по-настойчиво се налага и тенденцията за участието ни в дългосрочни институционализирано-едромашабни проучвания, провеждани по унифицирани методики, инструментариум, индикатори. България вече е в орбитата на най-мощните в света подобни проекти чрез пълноправното членство на Агенцията за социални анализи (АСА) в **International Social Survey Programme (ISSP)** от 1991г. и в **European Social Survey Programme (ESS)** от 2006г.

2. Актуалност на научната проблематика в България и Европа

Международната актуалност на научната проблематика за идентичността и измерването на факторите, които я определят има поне две измерения:

- **Първото** се отнася до *реалните промени*, които настъпват в идентичността в резултат на глобалните трансформации, извършващи се с различна интензивност в България, в Европа и в целия свят от края на 20 век. Продължава *научният дебат* за формите и аспектите на индивидуалната и групова идентичност с привеждане на достатъчно убедителни аргументи както за, така и против съществуването и значението на националната идентичност в съвременната ера на глобализация. Това е тема с изключителна релевантност за пост-социалистическите страни и особено за България, която само от 18 месеца е член на Европейския съюз и вече се сблъсква с проблемите както на собствения си национален етноцентризъм, така и на космополитните предизвикателства, пред които е изправена в новата си роля.
- **Второто измерение** се отнася до *изследването и анализа на факторите*, които влияят върху различните форми и проявления на идентичността, включително и на националната идентичност, гордост и самосъзнание. Всяко емпирично измерване на факторната обусловеност на националната идентичност, особено, когато това се прави по модерни изследователски стандарти, каквито са тези на програмата ISSP, има съществен принос както към теорията на идентичността, така и към анализа на съвременните тенденции.

ISSP е надежден инструмент за измерване и анализ на националната идентичност, самосъзнание и гордост в международен сравнителен аспект. (Приложеният към настоящия проект списък с публикации върху темата за идентичността по данни от **ISSP** красноречиво говори сам по себе си). Един конкретен пример: на базата на резултати от **ISSP** Prof. Tom Smith и неговият екип (Smith, T. and L. Jarkko, 1998) запознаха световната общественост чрез авторитетната осведомителна агенция Ройтерс с крос-национален

анализ на национална гордост в 23 от страните, работещи по програмата **ISSP**. Приложеният многофакторен аналитичен подход изведе България, изненадващо за света и за самите български граждани, на трето място по национална гордост – след австрийците и американците. (Пълният текст на доклада също е приложен към настоящия проект). Дълбочинният анализ разкри, че това основно се дължи на четвъртото място в света на националния ни отбор по футбол, завоювано през 1994г. Години по-късно (през 2003г.), пак по данни на **ISSP**, България беше сред последните по национална гордост, но почти две трети от българските граждани (61,1%), сравнително най-много от всички изследвани страни, бяха категорични в оценките си, че международния спортен престиж на страната е изключително мощен стимул за национална гордост и самочувствие. Накратко, значението на спорта в дълбочинен и динамичен план заслужава по-специално внимание, към което се фокусира настоящия проект, както и върху други социални феномени, които също са част от факторния модел на въздействие върху българската идентичност.

Актуалността на настоящия проект за България и световната научноизследователска общност е тясно свързана и с още един много съществен въпрос – този за **утвърждаването на страната ни** в световното академично пространство. От това, дали българският ни екип ще продължи участието си в програмата **ISSP**, изключително много зависи **отстояването на вече завоюваното ни име и място** сред научноизследователската колегия на Европа и света, постигнато в немалка степен и благодарение на работата ни по Програмата. Зависи и дали учени от Европа и света ще продължават да ползват данни за България в своите сравнителни анализи и разработки. (В приложение са дадени оценките и препоръките за българското участие в **ISSP** на всички международни координатори на Програмата от основаването ѝ през 1984г. досега).

3. Описание на бенефициента

Агенция за социални анализи (ACA) – www.asa-bg.org е научна организация от типа *Think-Tank*, официално регистрирана по ЗЮЛНЦ през 1994 г. (ФД 8047/1994). АСА е специализирана и има богат опит в провеждането на качествени и количествени изследвания, успешното осъществяване на сравнителни научноизследователски проекти, изготвянето на многофакторни научни анализи, предоставяне на социални и политически консултации, осъществяване на програми и стратегии за социален маркетинг на международно, национално, регионално и местно ниво.

Научноизследователската дейност на АСА покрива целия спектър от актуални социални проблеми, с фокус върху национална и етническа идентичност и самосъзнание; екологична култура и поведение; социални неравенства и бедност; социално изключване и

интеграция; качество на живот; трудова и жизнена среда; труд, свободно време и спорт; джендър проблеми и мн. др. В работата си **АСА прилага модерни европейски и световни научноизследователски стандарти, подходи и техники.**

АСА е избрана на конкурсен принцип за национален представител за България в най-мощната в света дългосрочна програма **International Social Survey Program (ISSP)**, по която работят водещи и международно признати научноизследователски организации от 44 страни. (<http://www.issp.org/Bulgaria.htm>).

В рамките на **ISSP** досега АСА успешно е реализирала 13 тематични модула (т.е. 13 национални представителни изследвания по единна, международно сравнима методика и стандарти), благодарение на което се ползва с авторитет сред световната научноизследователска общност. Осъществените от екипа на АСА проблемно-тематични научноизследователски модули в рамките на **ISSP** са следните:

1. 1992 Social Inequality II
2. 1993 Environment I
3. 1994 Family and Changing Gender Roles II
4. 1995 National Identity I
5. 1996 Role of Government III
6. 1997 Work Orientations II
7. 1998 Religion II
8. 1999 Social Inequality III
9. 2000 Environment II
10. 2002 Family and Changing Gender Roles III
11. 2003 National Identity II
12. 2004 Citizenship
13. 2005 Work Orientations III

Освен по програмата **ISSP**, АСА работи също и по най-големия научноизследователски проект на Европейската комисия и на Европейската научна фондация – Европейското социално изследване (**European Social Survey – ESS**; www.europeansocialsurveys.org). България се включи в работата на ESS през 2006г. след спечелен проект (с базова организация АСА) на Фонд „Научни изследвания” към МОН - *„Европейското социално изследване в България”*. Благодарение подкрепата на МОН, успешно беше реализирано третото издание на ESS, с което страната ни разшири и затвърди завоюваното си място в международното научноизследователско семейство. В резултат на високо професионалната си работа в ESS, на АСА беше възложено пилотното изследване **ESS Round 4**, екип на Агенцията беше включен в международен методически

експеримент **ESS Cognitive analyses project**, а България получи покана и стана член на консорциум, отговорен за изпълнението на проекта **The European Social Survey Infrastructure Preparatory Phase (ESSprep)**, който е част от разработваната по Седма рамкова програма първа пътна карта на изследователски инфраструктури в сферата на хуманитарните науки – **European Roadmap for Research Infrastructures**. С решение на Фонд „Научни изследвания” към МОН от 19.04.2007г. АСА беше оторизирана да представлява България в структурите на ESS. (Вж. Приложения 4 - 8)

Като цяло, досега АСА е спечелила на конкурсен принцип и е реализирала успешно повече от 30 национални и международни научноизследователски проекта с подкрепата на Световната банка, Отворено общество, Фондация Фридрих Еберт, USAID, ПРООН, UNIFEM, МОТ, МТСП, МОСВ, EFIWLC, ЕС и много др. Освен проектите в рамките на ISSP и ESS, сред успешно осъществените са още: *„Религиозните малцинства в България”* (1999), финансиран от Фондация “Отворено общество” и Фондация “Толерантност”; *„Жени, труд, глобализация”* (2001), финансиран от UNIFEM; *„Ромите на пазара на труда и в системата за социално подпомагане в България”* (2003), финансиран от USAID чрез Фондация “Партньори – България”; *Джендър, труд и заетост в 10 страни, кандидатки за членство в ЕС (2003)*, финансиран от *European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions of the EC*; *"Stigma and Mental Health in Cross-National Perspective"* (2005 – 2007), финансиран от Fogarty International Center of the U.S. National Institutes of Health.

АСА поддържа постоянно професионално партньорство с утвърдени в българската и световната академична и изследователска общност учени. В международния консултантски борд към АСА са 13 водещи имена в социалните науки, сред които са имената на Prof. R. Jowell (ESS - UK), Prof. P. Mohler (ZUMA-Germany), Prof. Tom Smith (NORC-USA), Prof. Leslie Kish, Prof. J. Nicolas (Spain).

4. Описание на работната програма по проекта

❖ Научни задачи

Промените в посткомунистическите общества имат множество лица и измерения, синтетични образ на които са новите идентичности, формиращи се както на базата на културно-историческото наследство, така и под влияние на променените реалности.

Идентичността в настоящия проект ще се разглежда като съвкупност от самооценките на индивидите, самоопределянето им като принадлежащи към определени семейни, културни, професионални, класови или съсловни, селищни и териториални, етнически, национални и регионални, европейски и глобални общности. Тя е

интернализиране на цялостното социално положение в субективния свят на човека, снемането на общностното на равнището на индивидуалното, което прави от индивида действителен „общностен“ член. Тя е усещането за собственото “аз” и “ние”, *самосъзнанието за различност*, за притежаването на *специфични* качества при сравняването. Наследена, конструирана или ситуационно обусловена, тя е продукт на взаимодействието на индивида с другите и формира реалното поведение на хората; тя е система от представи, чувства и стратегии за отстояване на принадлежността и регулатор, който мобилизира и прави възможни промените, адаптивността и развитието на личността и общността (Хънтингтън 2005: 39-48). Идентичността е представата, знанието и оценката на индивидите за принадлежността им към определени общности и за признаването и приемането им от значимите други (Blau 1974; Tajfel 1984; Turner 1984).

Една от класическите **методологически линии** на съвременното социално познание прави възможно извеждането на *необходимия и достатъчен минимум* от характеристики, от измеренията на реалното социално положение и на неговото субективно приемане. Това е изследователската линия на У.Уорнър, О.Дънкън, П.Блау, Д.Треймън и на мнозина техни последователи във формулирането на *измерителите на социалния статус* (Warner 1941; Duncan 1961; Blau 1974; Treiman, Ganzeboom 2000). Създадоха се разработки на ‘гроздове’ от *социални индикатори* за измерване на най-същественото в различните социални статуси, социални процеси, фактори и механизми. Машабни международни програми за социални изследвания (Евробарометър, ISSP, ESS) стъпват именно върху тази вече богата методологическа база от *системи на социални индикатори*. Изгражда се обща и постоянно усъвършенстваща се *Европейска система за социални индикатори* (ESSI), която е в основата и на програмите ESS и ISSP (Noll 1997). Създадоха се и мрежи от *архиви с данни от социални изследвания*, в т.ч. европейска (CESSDA) и световна мрежа (IFDO)(Mochmann 2002). Социалните науки вървят ускорено по пътя на *стандартизацията* в методологията на изследванията.

Всичко това прави от иначе твърде трудното изучаване на идентичността в различните европейски страни, вкл. в България, много по-реалистична задача, с използването на международен експертен опит и на общи сравними социални индикатори. Работата по световната научна програма **ISSP** подпомага нашите намерения - не просто за задълбочен анализ на българската идентичност, но и за поставянето на този анализ в широкия *общоевропейски* и световен контекст днес, в прякото сравнение с други страни.

В най-общ план проектът цели да анализира факторната обусловеност на българската идентичност, да идентифицира състоянието, начина на мислене, оценките и

очакванията на българското население в сравнителен международен план, като реализира три тематични модула на **ISSP**.

Предлаганият научноизследователски проект си поставя **три основни ЦЕЛИ**:

1. Да разкрие в национален и крос-национален план как факторите културно-историческо наследство, спорт, социални неравенства и екологична култура и поведение влияят поотделно и взаимосвързано върху националната идентичност на българските граждани в общите факторни модели на въздействие.
2. Да продължи пълноправното участие на България в **ISSP** чрез реализирането на три проблемно-тематични научноизследователски модула, утвърдени от Пленарната сесия на Програмата.
3. Да изгради основите на Българска информационна банка на данни и анализи от международни сравнителни социални изследвания (**BG-ISSP-ESS InfoBank – Bulgarian Center for Comparative Studies**), в която да се съхраняват и чрез която да се разпространяват резултатите от **ISSP** и **ESS** не само от България, но и от всички участващи в двете дългосрочни програми страни. .

В рамките на настоящия проект ще бъдат проведени и анализирани в контекста на националната идентичност три поредни тематични модули на **ISSP**: *“Спорт и свободно време”* (2008), *“Социално неравенство”* (2009) и *“Екологична култура и поведение”* (2010). И трите модула са изключително актуални за сегашното развитие на страната ни – както за открояване на специфични наши проблеми, така и в европейския контекст. Нещо повече, колективът ще разполага със сравнителна информация не само в *“синхронен”* вариант (с данни и за другите страни по същите индикатори и по същите въпросници, изработени от водещи световни експерти), но и в *“диахронен”* аспект (с данни вкл. за България от преди реализираните модули по същите теми). По-конкретно: по въпросите на *“социалното неравенство”* ще правим съпоставка с 1993 и 1999 г.; по въпросите на *„екологичната култура и поведение”* ще имаме база за сравнение с 1994 и 2000; по въпросите за *„националната идентичност”* – с 1995 и 2003г. Това дава богати възможности за *задълбочен анализ на динамиката на процесите* у нас в сравнителен международен и времеви план.

Фокусът върху факторите спорт и свободно време, социални неравенства и екологична култура и поведение във факторните модели на идентичността не е случаен и не произтича само и единствено от графика на **ISSP**.

Множество социални изследвания и теоретични анализи категорично доказват, че **спортните постижения на международната арена са основният, най-силно**

въздействащият фактор за поддържането на национална гордост. Доказаха го и данните от проведеното през 1995г. в рамките на **ISSP** изследване за националната идентичност. Една година след завоюването 4-то място в света на националния ни футболен отбор, България все още изживяваше еуфорията от победата и тогава международните сравнителни анализи върху данни от **ISSP** изведоха България на престижното трето място по национална гордост. С настоящия научноизследователски проект търсим отговор на въпросите доколко и как организацията на свободното време и спорта се отразяват върху националната идентичност, самочувствие и гордост на българските граждани днес. Фокусът на научноизследователския ни интерес в този аспект е поставен върху българската национална идентичност, но съпоставена с европейската и космополитичната идентичност в епохата на глобализацията и „размиването” на държавните граници в Европа и света. Специалният тематичен модул за свободното време и спорта, заложен в **ISSP** за 2008, представлява чудесна възможност да проследим тази взаимовръзка не само в национален контекст, не само във времето (сравнявайки с данните от изследванията за националната идентичност, проведени в България през 1995 и 2003г.), но и в международен сравнителен план. Амбицията на научния екип е да разработи и набор от социални индикатори, с които да измери влиянието на спорта върху националната идентичност, както и да анализира в сравнителен план това влияние. Основните научноизследователски въпроси, на които екипът ни търси отговор в това направление са: какво е мястото на фактора *спорт* сред останалите, фактори (вкл. културно-историческото ни наследство), влияещи върху националната идентичност и националната гордост на българските граждани; каква е динамиката на това влияние, в сравнение с разкритата картина през 1995 и 2003г. пак по данни на **ISSP**; каква е спортната култура на българските граждани в сравнение с тази на гражданите на други 43 страни, работещи по Програмата; каква е културата на свободното време на българските граждани, за какво използват и за какво искат да използват свободното си време, в сравнение с другите страни; какви са нагласите на хората у нас за формиране и поддържане на спортна култура у младото поколение, какви са пречките и какви са препоръките към управляващите в тази посока?

Спортът и свободното време като неотменим елемент от ежедневието и критерий за нормалния съвременен живот има и друго измерение. Ако преди производството и производителността, работата, трудовите постижения бяха ако не единствени, то определящи показатели за едно общество, днес “балансът между работа и свободно време”, между трудовия и семейния живот – са първостепенни критерии за модерния начин на живот. Двете страни са неразделно свързани и ощетяването на едното води до

слаби резултати в другото. Без пълноценно прекараното свободно време, без възстановяването на физическите и психически сили постиженията в работата не са високи и трайни. Какво стана със спорта и свободното време у нас обаче? Знаменитите промени на посткомунистическия преход нанесоха значими негативни последици и в тази област. Не само индустрията ни, но и “масовата физкултура и спорт” също претърпяха колапс, макар и не по съвсем същите причини (По какви? – отговори търсим с настоящия проект). Унищожиха се добри традиции от близкото минало, разформироваха се дружества и клубове към общините, към училища и пр. Материалната база се разруши или приватизира на безценица. На практика, българинът днес няма къде да спортува, къде да се разтоварва с елементарна физическа активност, къде да изразходва набраното напрежение от работното ежедневие, да възстановява своята работоспособност, физически и психически тонус. Липсата на условия за спорт и физическа активност не помага за решаването и на един друг много важен проблем: в обществото, особено сред младите се засилва агресивното поведение, изразяващо се в различни форми на отклоняващо се поведение, в отчуждение, наркомания, в сбивания, хулиганство и др.под. Младите хора също нямат възможност къде да изразходват своята физическа енергия и агресия. Световният опит учи, че тъкмо спортът е една благоприятна форма на “отдушник” на агресията. Възниква въпросът: какво смятат по тези и други въпроси хората у нас, в съпоставка с респонденти от други страни; какво смятат, че трябва да се направи у нас; какво реално се прави, къде са централната и местната власт; какво пречи на общинските власти да бъдат инициатори от масово насищане, от построяване на универсални спортни площадки и съоръжения – за грижа за физическото и психично здраве на населението; от ползване на позитивните практики по света и т.н. И още: само бизнес и маркетинг ли е съвременният спорт; къде е мястото на фактора „спорт” във факторния модел на идентичността, продължават ли спортните постижения на страната да се водещи за националната гордост.

Социалните неравенства също съществено влияят върху националната идентичност, самосъзнание и гордост. Анализите от досегашните резултати от **ISSP** разкриват, че силата националната идентичност, на чувството за национална принадлежност и гордост, зависят съществено от социалния статус, от мястото, което заема индивида или социалната група в структурата на обществото. Социалното неравенство е област, извънредно чувствителна за българските граждани. В периода 1990-2007 г. във всички сравнителни и съпоставителни международни проучвания, хората в България дават неизменно най-ниските в Европа оценки за удовлетвореност от съществуващите различия в доходите, от равнището на заплащане и стандарта на живот,

от условията си на живот. Тук не става дума просто за песимизъм, песимизмът е произведен на нещо много по-съществено: под въпрос у нас е изцяло принципът на *легитимността на социалното неравенство*. Доколко неравенството в обществото се приема от населението като законово, правилно, обосновано, справедливо. През 2007 и 2008 г. в обществеността широко се коментираха нови случаи на тази фактическа нелегитимност: не само за тотално разяждащата обществения организъм корупция на всички управленски нива, но и за срастване на политическата власт с организираната престъпност. Това не само се признава на най-високо равнище, но и получава официални знаци и санкции от наблюдаващи експерти на Европейския съюз. Т.е. въпросът у нас е не до отделни промени и корекции, а до нуждата от *цялостна нормализация на социалната структура*, на действащите принципи на *конструкцията на социалната стратификация*, на *европеизация* на социалните неравенства. Силно присъстващите у нас “балканизирани”, “ориентализирани” и “мафиотизирани” форми на социално неравенство са основни бариери пред позитивното ни развитие. В тази ситуация на *обезценяване на основни меритократични ценности* на модерното и постмодерно общество, на “разместени” и “подменени” ценности и критерии за успех и просперитет в живота, е нужно да разберем как нашия съвременник възприема и оценява съществуващото социално неравенство (и то в рамките на сравнителния световен контекст) и как това влияе на българската му идентичност и самосъзнание.

От други изследвания (например, от Европейското изследване на качеството на живот-2003, Европейското социално изследване-2006) е известно, че българите във висока степен потвърждават, че за да успееш днес в живота у нас трябва да участваш в нелегитимни дейности, в “далавери”. Новата информация от поредното сравнително (и по страни, и спрямо предишни години у нас) изследване ще е много полезна за резултатен диалог, за изясняване на фундаментални въпроси на *нашата собствена идентичност* (в какъв свят живеем и накъде отиваме, по какви правила се движим, в какви социални неравнопоставености участваме), в усилията да излезем от омагьосания кръг – т.е. **Кои сме и защо сме такива?**

Екологичната култура и поведение също се отразява върху националната идентичност и самосъзнание, особено в глобалния свят на социални, икономически, политически, но и на екологични промени. Сега повече от всякога грижата за околната среда се откроява като приоритет не само на националните правителства, но и на света като цяло. Досегашните анализи на данни от предишните издания на **ISSP** показват, че проблемите на околната среда не са сред водещите приоритети на българите. В последните няколко години обаче, промените в климата (*climate changes*) неизменно и с

нарастваща интензивност са сред централните заглавия на световния печат, така че може да се очакват съществени промени в мисленето и на българските граждани. Нещо, което ще имаме възможност да измерим чрез специалния модул на **ISSP** през 2010г. Хипотезата ни е, че загрижеността за околната среда, формирането на „екологично дружелюбно“ (*environmental friendly*) поведение и култура, корелират съществено с националната идентичност, самосъзнание и гордост.

Изхождаме от презумпцията, че опазването, защитата и съхраняването на околната среда е “барометърът” за нашето приобщаване към съвременния развит свят. От това доколко опазваме средата, в която живеем, доколко сме чувствителни към нейното съхранение и развитие, е неотделима част от отношението към обществото и към самите себе си. Изследванията показват обаче, че не само грижата ни към околната среда е на твърде ниско равнище, но и активността ни за нейното опазване е изключително слаба, недоразвита. Като се започне от замърсяванията на собствените ни *околожилищни пространства* и съхраняване и преработка на *отпадъците* и се стигне до създаването и отстояването на *гражданска позиция по екологични въпроси* (автомобилното замърсяване на големите градове, скъпият строеж на АЕЦ-Белене в земетръсна зона, продължаващото десетилетия отравяне на Софийското поле от МК “Кремиковци”, обгазяването на Стара Загорско от ТЕЦ-Марица-Изток, катастрофалното за природата строителство в крайморски и планински райони и т.н.) “Изчезнаха” като мимолетни конюнктурни прояви редицата екологични партии, сдружения, сякаш тяхната цел бе само да вкарат някой-друг политик в парламента. Възможно ли е да се събуди съзнанието и гражданската бдителност към опазването на околната среда? Как хората у нас виждат задействането на различни управленски и социални механизми на въздействие в тази посока? Къде сме ние, българите, в контекста на отношението към околната среда на хората по света? Как да се поучим от чуждестранния опит? Дали се е променило мнението на българите през последните години? Дали и доколко социалните измерения на „промяната на климата”, тази топ-тема в света е и българска актуална тема? Как като цяло екологичната култура и поведение влияят върху идентичността ни на български граждани, по какво си приличаме и по какво се различаваме от другите граждани по света? На такива въпроси ще търси отговори работата ни по проекта върху този модул.

И трите модула са част от Програмата **ISSP**. Процедурно, включването в оборота на тази мащабна програма е значително облекчено за колектива по предлагания проект, доколкото кандидатстващата организация – АСА и нейните основни сътрудници участват пълноправно в работата на **ISSP** вече от 15 години, и са доказали своята компетентност и надеждност сред международната изследователска колегия.

ISSP не е само престижно поле за изява на български учени и изследователи, Програмата е и надежден инструмент за измерване на българската идентичност в национален и международен аспект, при това в различни направления. Кое е общото и кое е специфичното на българската идентичност в сравнение с останалите страни от Европа и света, кои фактори влияят върху тази идентичност, какви са измеренията и какви степените на българската различност – на тези и на още други подобни въпроси надежден отговор ще да даде емпиричното измерване на българската идентичност по стандартите и с техниките на **ISSP** – нещо, на което залагаме с настоящия проект.

Днес Програмата **ISSP** обхваща международно признати екипи от 44 страни от целия свят, които могат да се видят от следната карта. Годишите на присъединяване към **ISSP** и реализираните досега модули от отделните страни са дадени в Приложение 3.

Страните, които са приети за пълноправни членове и работят по Програмата са следните:
Argentina, Australia, Austria, Belgium, Bulgaria, Canada, Chile, China, Croatia, Cyprus, Czech Republic, Denmark, Dominican Republic, Finland, France, Germany, Great Britain, Hungary, Ireland, Israel, Italy, Japan, Latvia, Mexico, Netherlands, New Zealand, Norway, Philippines, Poland, Portugal, Russia, Slovakia, Slovenia, South Africa, South Korea, Spain, Sweden, Switzerland, Taiwan, Turkey, Ukraine, USA, Venezuela.

Накратко, спецификата на ISSP е в следното:

- **ISSP** (<http://www.issp.org>) е най-мощният в света дългосрочен научно-изследователски проект в хуманитарната сфера за изследване отношението на различните социални групи и слоеве към най-значимите процеси и явления във всички сфери на социалния живот.
- **ISSP** цели да разкрива в национален и крос-национален план **динамиката** на обществените нагласи чрез ежегодни дълбочинни изследвания.
- **Тематично ISSP покрива целия социален спектър.** Отделните научно-изследователски модули, провеждани по единна методика и инструментариум, всяка година фокусират върху различни проблемни области, които периодично се актуализират: социални неравенства; бедност и социално изключване; етническа и национална идентичност и самосъзнание; оценъчно и поведенческо отношение труда; баланс между семейния и трудовия живот; екологична култура и поведение; роля на държавните институции в демократичната реалност; спорт и свободно време; семейство и социални роли на жените и мъжете; джендър проблеми; гражданство; религиозност; политическа и гражданска ангажираност, качество на живот и мн. др.
- **България е пълноправен член на ISSP** от 1991г., когато Агенцията за социални анализи – АСА (www.asa-bg.org) беше избрана на конкурсен принцип за национален представител на страната. Досега екипът ни успешно е реализирал 13 научноизследователски модула, с което допринесе за убедителното представяне на България пред световната научноизследователска общност. (Вж. Приложения 4-8)
- **Всяка страна сама осигурява средствата за участието си в Програмата**, които по правило идват от Националните научни фондове в останалите страни.
- **Данните** от всички национални представителни изследвания се обработват се съхраняват от Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung, University of Cologne в партньорство с Analisis Sociologicos, Economicos y Politicos in Spain.
- **Ежегодно националните координатори** по Програмата се срещат на Пленарни заседания, където с тайно гласуване приемат нови членове и ръководни органи, а с явно утвърждават индикаторите, модулите и научноизследователските инструментариумите за следващите вълни, стриктно съблюдавайки утвърдените Работни принципи.

Освен провеждането на три модула от програмата **ISSP**, за които стана дума по-горе и анализа на факторите, които влияят върху българската идентичност, **цел на**

настоящия проект е и изграждането на информационна банка, която да съхрани не само резултатите от настоящия проект, но също и от преди реализираните модули в рамките на програмата **ISSP**, а също и от **ESS (European Social Survey - <http://www.europeansocialsurvey.org>)**. Идеята за такава информационна банка е в синхрон с *"Phase II" of the Programme MOST of the UNESCO (2004-2011)*, чийто фокус е да се интензифицират връзките «наука – бизнес» и «наука – управление» чрез осигуряване на постоянен достъп на управленски кадри от всички сфери и на всичко равнища до надеждна, актуална и политически релевантна информация.

За да разкрие как всеки от посочените фактори, както и всички те взети в цялост в рамките на общия факторен модел, влияят върху националната идентичност на българските граждани, настоящият тригодишен научноизследователски проект си поставя следните конкретни **научни задачи**:

1. Да разработи **индикаторен модел за измерване на българската идентичност** на базата на теоретичните и емпирични постижения у нас и в света, включително като ползва индикаторните модели на досега проведените изследвания на националната идентичност в рамките на програмата **ISSP**.
2. Да осъществи **три тематични модула от програмата ISSP**, всеки пречупен през проблемно-тематичната призма на българската идентичност, а именно:
 - *Спорт и свободно време (2008)*
 - *Социални неравенства (2009)*
 - *Екологична култура и екологично поведение (2010)*
3. Да **адаптира международните въпросници** за работа в български условия;
4. Да състави **допълнителни блокове от въпроси**, с които да се измери спецификата на българската идентичност в контекста не само на културно-историческото ни наследство, но и на спорта, културата на свободното време, социалните неравенства и опазването на околната среда.
5. Да разкрие в динамичен национален и крос-национален план българската идентичност сред **различните социални групи и слоеве на българското общество**.
6. Да анализира влиянието на **спорта, спортните постижения и културата на свободното време** върху българската идентичност.
7. Да анализира доколко **социалните неравенства** в България се отразяват върху българската национална идентичност, в какъв план и каква е динамиката им във времето.

8. Да разкрие степените на влияние на **екологичната култура и екологичното поведение** на различните социални групи и слоеве в обществената структура върху българската идентичност и самосъзнание.
9. Да разкрие в **сравнителен международен план** въздействието на факторите спорт, екологична култура и благосъстояние върху националната идентичност и самосъзнание на българските граждани.
10. Да анализира и подложи на **публичен дебат българската идентичност и самосъзнание** в национален, европейски и световен контекст днес.
11. Да състави **критерии**, по които да се обработва, съхранява и разпространява международната информация от **ISSP и ESS**.
12. Да **систематизира** по предварително съставените критерии наличната и получената от настоящия проект емпирична информация, анализи и разработки от **ISSP и ESS**.
13. Да постави **основите на BG-ISSP-ESS** Информационна банка с пълна и постоянно допълвана база данни – от всички досегашни и следващи провеждани репрезентативни изследвания, в рамките на двете най-големи световни и европейски програми **ISSP и ESS**

Основната ни научноизследователска хипотеза е, че и в национален, и в европейски, и в световен контекст националната идентичност е многоаспектно явление, което се проявява под различни форми и се поражда както от личностни социално-демографски характеристики, така и от кумулирания ефект на позитивни и негативни събития в индивидуалните жизнени истории, а също и от по-общи социално-икономически фактори. Независимо от национално-културните специфики, съществуват редица сходства с другите страни в типове и социалните измерения на националната идентичност. Въпреки същественото изоставане на българското общество в социално-икономическо отношение от развитите страни в Европа и света, налице са редица форми на подобие, на конвергентност във взаимозависимостта между типове и равнищата на моделите на идентичност, които са в ускорен процес на трансформиране (европеизиране), на придобиване на наднационални характеристики.

Спомагателни хипотези:

- Съществува силна корелация между националната идентичност и международните спортни постижения на страната, както и между спорта и националната гордост, която

е по-силна от корелацията „*културно историческо наследство – национална идентичност*”.

- Съществува обратна корелационна зависимост между благосъстояние и идентичност: хората с по-високо благосъстояние имат по-размита (делокализирана, европеизирана и глобализирана, “космополитична”) идентичност и обратно, хората с по-ниско благосъстояние имат по-силно дефинирана и отстоявана локална (местна, селищна, регионална, етническа, национална) идентичност. Ниското ниво на благополучие “превръща” идентичността в значим компенсаторен механизъм, който намалява личностната фрустрираност и съдейства за консолидация на общността, а високото ниво - елиминира социалната идентификация. Благополучието и идентичността са в сложна и комплексна зависимост от социалния контекст и конкретния начин и стил на живот.
- На този етап екологичната култура и поведение не влияе решаващо върху националната идентичност и самосъзнание, но силата на тази факторна зависимост нараства във времето под влияние на промените в околната среда.

Научният подход при работата по настоящия проект е социологически : при анализа на идентичността и факторната ѝ обусловеност ще се базираме най-вече върху “статусният подход”, развит от У.Уорнър, О.Дънкън, П.Блау, Д.Треймън, Х.Ганзебоом, но също и върху “когнитивния подход”, развит от А.Ташфел, Дж.Търнър, М.Синирела и др.

Водещи ще са приетата **методология, изследователски техники, начинът на обработка на данните и анализите**, осъществявани в рамките на **ISSP**. Чрез прилагането на утвърдени в света методи и техники на изследване и анализ ще бъде представен за публичен дебат дълбочинен многофакторен анализ на състоянието, аспектите, измеренията, детерминантите и тенденциите на българската идентичност както в индивидуален, така и в социално-групов план в национален, европейски и световен контекст.

❖ Видове дейности

Предвидените дейности са пряко свързани със заложените цели и научни задачи. За успешното изпълнение на проекта ще бъдат осъществени следните видове дейности:

- Промоциране на проекта
- Разработка и публикуване на website на проекта и на **BG-ISSP-ESS InfoBank**
- Поддържане на интернет форум по въпросите на идентичността

- Съставяне на индикаторен модел за измерване на идентичността на базата на съвременните световните теоретични и емпирични постижения в тази проблемно-тематична област
- Операционализиране на индикаторния модел (съставяне на въпроси за количествено измерване) и тестване на индикаторите
- Превод и адаптиране на три научноизследователски инструментариума (въпросници) за провеждане на национални представителни изследвания
- Оформяне на три научноизследователски въпросника за провеждане на национални представителни изследвания с включен блок от променливи за измерване на българската идентичност
- Организация и провеждане на три национални представителни изследвания (по едно за всяка от годините на изпълнение на настоящия тригодишен проект) с обеми на извадките по 1 500 пълнолетни граждани (над 18 годишна възраст) от цялата страна
- Обработка на емпиричните данни и съставяне на системни файлове чрез SPSS
- Депозиране на данните и системните файлове в Централния архив в Кьолн по стандартите и в сроковете на ISSP
- Участие в четири срещи на националните координатори на ISSP
- Изготвяне на три аналитични доклади с основните резултати от модула
- Огласяване на основните резултати и изводи сред широката общественост
- Съставяне на критерии за систематизация, съхраняване и разпространение на международни данни от ISSP и ESS
- Систематизация на получените досега данни от ISSP и ESS с участието на България
- Изграждане на основите и поддържане на BG-ISSP-ESS InfoBank
- Постоянна съгласуваност с международния екип на ISSP
- Съставяне и прилагане на система от критерии за мониторинг и оценка на изпълнението на проекта

❖ **Очакван ефект и резултати**

Очаква се многопосочен ефект и следните резултати от изпълнението на настоящия тригодишен проект:

- **Усъвършенствана методология** чрез: 1) Система от индикатори за изследване на българската идентичност, която ще предостави възможност и за по-нататъшно наблюдение и измерване динамиката на българската идентичност; 2) Унифициране на

методите, стандартите и техниките при провеждане на количествени представителни социални изследвания в европейска и световна перспектива; 3) *База от представителни количествени данни* за българската идентичност, която подлежи на допълване и изграждане на динамични редове.

- **Научен обмен** чрез: 1) *Продължаване пълноправното участие на български екип в ISSP* и принос към актуализирането на световния информационен архив на **ISSP** в Кьолн; 2) *Трансфер на опита* на водещи европейски изследователи и учени в областта на изследванията и анализа на националната идентичност; 3) *Легитимиране на българските постижения* пред европейската академична и научноизследователска общност; 4) *Принос на български учени* и изследователи при съставянето на научноизследователските инструменти на **ISSP**; 5) *Утвърждаване завоюваното име на България* в световната научноизследователска колегия в хуманитарната сфера. .
- Провокиране на **публичен дебат** по темата чрез: 1) *Разпространение на резултатите* чрез специален website и интернет форум, медийни изяви, периодични и научни публикации; 2) *Участие в разработката и публикуването на научни трудове* по резултати от проекта; 3) *Участие в семинари, дискусии, кръгли маси, конференции и други научни форуми* за представяне на резултатите от проекта и от **ISSP**.
- **Социални ефекти** чрез разработване на *политически препоръки* за актуализиране на политиките за спорта, свободното време, социалните неравенства и екологичните нагласи в контекста им на фактори, въздействащи върху българската идентичност и самосъзнание.
- **Информационен ефект** чрез поставяне основите на информационна банка **BG-ISSP-ESS InfoBank**, в която да се съхраняват и чрез която да се разпространяват данни и анализи от **ISSP** и **ESS** сред всички заинтересовани лица и институции

❖ **Създаване на благоприятна среда за млади учени**

Една от специфичните задачи на предлагания проект е да създаде благоприятна среда за усъвършенстване и реализация на млади учени, ориентирани се към сферата на хуманитарните науки. Приносът на настоящия проект към усъвършенстването на младите учени може да се представи в следните направления:

- Настоящите, както и потенциалните млади учени в лицето на студенти и докторанти в хуманитарната сфера ще имат **безплатен достъп до огромния масив емпирична информация** (национална и международна), набрана в рамките на програмата **ISSP**, а чрез информационната банка - и до данните от **ESS**;

- Млади учени, студенти и докторанти ще бъдат **привличани на различни етапи от изпълнението на настоящия проект**, като по този начин те ще имат достъп и до съвременната методика, стандарти и техники за набиране и обработка на емпирична информация в крос-национален и сравнителен във времето контекст;
- Достъпни за младите учени, за студенти и докторанти ще бъдат и работните принципи, организацията и **функционирането на програмата ISSP**;
- Включените в колектива докторанти ще имат възможност да **участват пълноценно и равноправно на всички етапи** от осъществяването на научноизследователските модули – от адаптирането на въпросниците, до съставянето на извадките, подготовката и изготвянето на системните файлове с данни, както и при анализиране на емпиричните резултати;
- Резултатите от настоящия проект, получени на всеки от отделните му етапи и в неговата цялост, могат да се използват за **разработване на докторски дисертации, курсови и дипломни работи**, както и подготовка на научни публикации;
- Принципите и международните стандарти на **ISSP** ще бъдат използвани при **обучението на бакалаври, магистри и докторанти**, което само по себе си е висша школа за професионален старт на ориентиралите се към социалните науки и към хуманитарната сферата като цяло;
- Най-големият плюс за младите учени, студенти и докторанти от настоящия проект е, че те ще имат възможност да се запознаят и да **усвоят най-съвременните и модерните методически стандарти при осъществяването на дългосрочни международни сравнителни изследвания** – нещо, което ще формира падежна основа за тяхното бъдещо развитие и усъвършенстване.

❖ **Потенциал за бъдещо развитие на научната група, изпълняваща проекта;**

Една от конкретните задачи на настоящия проект е да осигури национално представителна, падежна, актуална и сравнима във времето и в международен план емпирична информация. Тази достатъчно амбициозна задача ще допринесе значително за професионалната кариера на научния екип, включен в проекта. По няколко причини:

- **ISSP е висша школа за усъвършенстване** на социални изследователи, учени и „потенциални” учени (студенти, специализанти, докторанти);
- Работата по стандартите и по методиката на **ISSP** дава възможност не само да се усвояват, но и **да се прилагат** най-модерните в света изследователски подходи и техники;

- Набраната информация от своя страна, може да се използва за **разработка на научни трудове**, статии, студии, научни доклади, в които да се представят по модерен съвременен начин висши анализи на национални и международни тенденции.
- Самото участие в осъществяването на настоящия проект ще бъде **етап от професионално развитие на членовете на научния екип**, доколкото работата в рамките на **ISSP** е форма на научно усъвършенстване, даваща ценна възможност за овладяване на модерни европейски стандарти за провеждане на социални изследвания и разработването на многофакторни анализи на национални и международни сравнителни данни по високи професионални норми и критерии.

❖ **Потенциал за трансфер на знания и приложимост на резултатите**

Цялата **ISSP** програма представлява трансфер на знания между водещи научноизследователски екипи от петте континента. **ISSP е висша научноизследователска школа в най-широкия смисъл на понятието.** Това е школа за усвояване и прилагане на съвременни и модерни научноизследователски стандарти, подходи и техники, школа за обучение на млади социални учени и изследователи, школа за управление на международни проекти и мн. др. Установените и с години поддържани контакти с утвърдени имена от сферата на научните социални изследвания, е изключително силен фактор българските учени и изследователи да са „в крак” със световните тенденции. **ISSP** е и възможност за български принос към международните сравнителни изследвания. Големият плюс на **ISSP** е, че **трансферът на знания не е само „отвън – навътре” (от Европа и света към България), но и обратно.** И още: обменените знания и стандарти могат да се мултиплицират и да се ползват от цялата научноизследователска колегия у нас, а българският принос да резонира в други страни.

Резултатите имат много широко поле на приложимост, както в чисто научен, така и в политически, а също и в практико-приложен аспект. При това не само в национален, но и международен план. Дадената по-долу справка за броя и видовете публикации върху резултати от Програмата говори достатъчно убедително сама по себе си – разработени са сравнителни анализи и са публикувани над 3000 заглавия в целия свят.

Таблица 1. Използване на резултати от ISSP от световната научна и изследователска общност до началото на 2008

Типове публикации върху международни сравнителни резултати от ISSP	Брой публикации
Статии в научни списания	1 058
Доклади на научни конференции	540
Аналитични доклади	500
Раздели от книги	482
Книги	442
Студентски и докторантски разработки	121
Статии в периодичния печат	83
Общо:	3 226

В България, досега проведените модули (13 на брой) бяха широко разпространени сред научната и академичната общност, ползваха се широко и от колеги по целия свят за изготвяне на сравнителни анализи. Основно българските данни бяха използвани за разработка на публикации, политически препоръки и обучение на студенти и докторанти.

Амбицията на научния колектив на настоящия проект е освен за тези цели, **резултатите да бъдат използвани и в практико-приложен план**. След приключване на всеки от заложените три научно-изследователски модула и след анализа на резултатите в контекста на националната ни идентичност, екипът ни ще подготвя препоръки до политици, до съответните управленски структури, до бизнеса на национално и местно ниво. Практико-приложната ни цел е научноизследователските резултати от **ISSP** да бъдат използвани колкото се може по-широко и с колкото се може по-практическа насоченост. Каквато впрочем е практиката в повечето от работещите по Програмата научни екипи.

5. План за устойчивост на дейностите и след приключване на проекта

Една от основните цели на настоящия проект е да **учреди Информационна банка** с данни от изследвания по **ISSP**, които да се използват от всички заинтересовани лица и институции. Целият план за устойчивост на дейностите и след приключване на проекта е съобразен с тази идея. Екипът ни е убеден, че в рамките на настоящия проект е необходимо да се предвиди перспективното продължение и развитие на съвкупността от конкретните усилия по изпълнението на проекта. Това е възможно чрез укрепване на научноизследователската инфраструктурна база за изграждане на специализирана информационна банка от данни и свързването ѝ в постоянна мрежа с аналогични и

действащи в ЕС и в световната изследователска мрежа аналози. Предлагаме като част от проекта и като гаранция за неговата устойчивост:

Да се поставят основите на BG-ISSP-ESS Информационна банка с пълна и постоянно допълвана база данни – от всички досегашни и следващи репрезентативни изследвания, провеждани в рамките на двете най-големи международни програми - ISSP и ESS.

Какво налага BG-ISSP-ESS InfoBank? От една страна, социалните науки у нас (в институтите към БАН, към катедрите на университетите и в други изследователски звена) разполагат със значителен масив от емпирични данни и анализи върху проведени и провеждани социологически, икономически, политологически, културологични, етнически и други проучвания на обществените процеси – за близкото минало и настоящето, за постигнатото, за бариерите и проблемите в развитието на България. Всичко това е необходимо за учени и студенти у нас и в чужбина, за държавници и политици, за гражданския сектор и бизнеса.

От друга страна обаче, този безценен фонд не може да се ползва пълноценно без съпоставки и сравнения с данни от мащабни сравнителни социални изследвания, каквито предоставят споменатите две международни програми – **ISSP и ESS**. Повечето сравнителни данни и анализи от други изследвания и програми все още съществуват у нас в разпокъсан, неподреден, несвързан, несистематизиран вид, което твърде много намалява възможността за рационалното им ползване, затруднява социалните учени в основната им дейност, понижава чувствително ефекта от научните разработки, прави неосъществими по-широки сравнения с други страни, с членки на ЕС и с други култури по света.

Рационален и осъществим път към цялостно и трайно, перспективно преодоляване на това разминаване, следвайки водещия европейски и световен опит, е създаването и поддържането на съвременна сравнима база данни и анализи каквато може да бъде именно BG-ISSP-ESS InfoBank.

Какво ще представлява BG-ISSP-ESS InfoBank? Тя ще се изгради и действа като националната информационна банка за международно сравнима база данни от двете най-големи научноизследователски програми - **ISSP и ESS**. За систематизирането на данните, а и на анализите върху тях може да се ползва и богатия опит на международно сравнимата методология и система от индикатори на European System of Social Indicators-EUSI. Ще се създадат и поддържат систематизирани и кумулативни, многофункционални информационни продукти за многократно ползване и за сравнителни разработки. Изграждането на BG-ISSP-ESS InfoBank ще следва вече достатъчно натрупания опит от аналогичните архиви на водещи центрове и преди всичко, институциите с най-богат

експертен опит в тази област – в Германия (Централният архив в Кьолн-ZA, ZUMA, MZES, WZB, SAEE), Великобритания (UK Data Archive, University of Essex, Colchester), Норвегия (Norwegian Social Science Data Services – NSD, Bergen). България е сред твърде малкото страни, които все още нямат подобна информационна банка за данни и аналитични разработки, въпреки наличието на добре функционираща европейска и световна мрежа на информационните банки и архиви на бази данни на социалните науки (European Network of Social Science Data Archives – CESSDA).

BG-ISSP-ESS InfoBank е по същество подпроект с широко-машабен научно-изследователски и научно-приложен, практически ефект. Целта е да събира, систематизира, предоставя и разпространява информация по единни, унифицирани, стандартизирани показатели и индикатори (данни, анализи, публикации, методи, инструментариум). Стремежът е постепенно да разшири, универсализира и рационализира кръга от потребители на притежаваната информация, за многовариантното ѝ използване, вкл. за сравнителни анализи и изводи от наши експерти, изследователи, студенти, докторанти. Изграждането, въвеждането и поддържането на тази информационна банка ще допринесе за решително укрепване на научноизследователската инфраструктурна база и за издигане на високо европейско и световно равнище на създаването и ползването на масивите данни от социалните изследвания у нас. Ползването на Банката ще засили обмена между българските и европейските и световни учени, ще се увеличи ползването на данни за нашата страна, а с това – и познанието за страната, ще се издигне престижа на българските социални науки и пълноценното им участие в международното научно сътрудничество.

Създаването и поддържането на подобна BG-ISSP-ESS InfoBank изисква естествено значителни финансови средства и солидна материална база. Това не е обикновен, еднократен подпроект, а създаване на кумулативен продукт, който ще изисква осигуряване на постоянното му функциониране. С настоящия проект искаме да поставим началото, да изградим основите на тази информационна банка, с което да осигурим устойчивост на дейностите и след приключване на настоящия тригодишен проект.

6. План за разпространение на резултатите

Чрез Централния архив в Кьолн (*ZA in Cologne*), достъп до данните от **ISSP** при определени условия имат всички заинтересовани лица и институции от целия свят.

В България, реализираните досега 13 тематични модула в рамките на програмата **ISSP** са разпространени сред научно-изследователската общност чрез доклади, пресконференции, публикации в научния и периодичния печат, научни конгреси, конференции, кръгли маси и т.н. Освен това, резултатите от ежегодните национални представителни изследвания се използват широко за обучението на студенти в поне три университета – СУ „Кл. Охридски“, УНСС, Югозападния университет в Благоевград. Емпирични данни от модули на **ISSP** се ползват от студенти и докторанти от България и чужбина за подготовка на дисертации, курсови и дипломни работи, както и за публикации на млади научни работници в социалната сфера.

Амбицията и намеренията на научния ни екип са **да провокираме публичен дебат по темата за българската идентичност в ерата на глобализация и „разширяваща се Европа“**. При това не само и не единствено в рамките на академичната и изследователските среди у нас, но и сред политици, правителствени и неправителствени организации, бизнеса, медиите, широката общественост. Българската идентичност и самосъзнание, както и факторите, които я обуславят, поддържат и променят засягат всеки български гражданин, затова екипът ни е силно мотивиран да подложи темата на колкото се може по-широка дискусия.

Планът ни за разпространение на резултатите от настоящия проект включва следните основни елементи:

- Разработка и публикуване на **website** на проекта и на *BG-ISSP-ESS InfoBank*
- Поддържане на **интернет форум** за дискусия по проблемите на българската идентичност
- Организиране на пресконференция за **промоциране на проекта**
- Организиране на три пресконференции (след обработката на емпиричните данни от всяко от трите национални представителни количествени изследвани по трите научно-изследователски модула от **ISSP**) за **представяне на основните резултати**
- Разработка на **три аналитични доклада**, фокусирани съответно върху:
 - *Спорт, свободно време и идентичност*
 - *Социални неравенства и идентичност*
 - *Екологична култура и идентичност*
- Разработка на **обобщен аналитичен доклад** върху българската идентичност в международното огледало на **ISSP**, в който в национален и международен

сравнителен пран да се анализират основните фактори, влияещи върху идентичността, мястото на трите по-детайлно открити фактора във факторния модел на въздействие, както и тенденциите на „новите идентичности” в глобализацията се свят и ролята на културно-историческото наследство в тях

- Публикуване на резултати от проекта в **научния и периодичния печат**
- Участие в **дискусионни форуми** за обсъждане на резултатите от проекта
- Разработка на **политически препоръки** и предоставянето им на ръководни органи в правителствения и неправителствения сектори
- Разработване и поддържане на информационна банка **BG-ISSP-ESS InfoBank** , която да се ползва от всички заинтересовани лица и институции, но да е основно ориентирана към учени-изследователи, университетски преподаватели, докторанти, студенти (BA и MA) в социалните науки; експерти (в управлението, политиката, медиите, в държавни и частни институции, в бизнеса); държавници, ръководители, политици; административни служители, журналисти; гражданският сектор. Следвайки опита на напредналите страни BG-ISSP-ESS InfoBank ще бъде на два езика: български и английски, на този етап само в електронен вариант.

7. Управление на проекта

Главната отговорност за успешното изпълнение на настоящия проект ще носят членовете на научния екип, а именно:

1. **Доц. д-р Лилия Димова** – научен ръководител, на която ще бъдат възложени следните функции и отговорности:

- Координация на изпълнението на целия проект
- Поддържане на постоянна връзка с международния екип на **ISSP**
- Финансово управление на проекта (заедно с главния счетоводител) и разпределение на одобрените средства за отделните дейности и задачи по критериите на МОН
- Научен ръководител на националните представителни изследвания по научноизследователски модули *„Спорт, свободно време и идентичност”* и *„Екологична култура и идентичност”*
- Участие в разработката на научноизследователски инструментариуми за три количествени изследвания
- Участие в разработката на три аналитични доклада върху резултати от проекта

- Участие в организацията и провеждането на четири пресконференции за промоциране на проекта и представяне на резултатите от отделните етапи от изпълнението на проекта
- Участие в създаването и поддържането на информационната банка **BG-ISSP-ESS InfoBank**
- Участие в разработването и публикуването на електронна страница **BG-ISSP-ESS InfoBank**
- Участие в изграждането на система от критерии за мониторинг и оценка на изпълнението на всеки от етапите на проекта
- Участие при изготвянето на научните и финансовите отчети за изпълнението на проекта при стриктно спазване изискванията и критериите на Фонд „Научни изследвания”

2. Проф.д.с.н. Николай Тилкиджиев – заместник ръководител на проекта със следните функции и отговорности:

- Научен ръководител на национално представително изследване по научноизследователски модул „*Социални неравенства и идентичност*”
- Участие в разработката на научноизследователски инструментариуми за три количествени изследвания
- Участие в разработката на три аналитични доклада върху резултати от проекта
- Участие в организацията и провеждането на четири пресконференции за промоциране на проекта и представяне на резултатите от отделните етапи от изпълнението на проекта
- Научен ръководител и координатор на създаването и поддържането на информационната банка BG-ISSP-ESS InfoBank
- Научен ръководител и координатор в разработването и публикуването на електронна страница BG-ISSP-ESS InfoBank
- Участие при изготвянето на научните и финансовите отчети за изпълнението на проекта при стриктно спазване изискванията и критериите на Фонд „Научни изследвания”
- Участие в изграждането на система от критерии за мониторинг и оценка на изпълнението на всеки от етапите на проекта

3. **Мартин Димов (Докторант)** – член на научния екип със следните функции и отговорности:

- Участие в разработката на научноизследователски инструментариуми за три количествени изследвания
- Участие в разработката на три аналитични доклада върху резултати от проекта
- Участие в организацията и провеждането на четири пресконференции за промоциране на проекта и представяне на резултатите от отделните етапи от изпълнението на проекта
- Участие в създаването и поддържането на информационната банка BG-ISSP-ESS InfoBank
- Участие в разработването и публикуването на електронна страница BG-ISSP-ESS InfoBank
- Научен ръководител на изготвянето на статистически и многофакторни анализи върху емпиричните резултати от проекта
- Участие в изграждането на система от критерии за мониторинг и оценка на изпълнението на всеки от етапите на проекта

За по-ефективното управление на проекта ще бъде изградена специална **система от критерии за мониторинг и оценка** на изпълнението на всеки от етапите на проекта, в която ще се фокусира върху спазването на сроковете, стриктното следване на приетата методология и методическите стандарти на **ISSP**, качеството на извършената работа и на постигнатите резултати. На базата на този набор от критерии периодично ще бъде извършван мониторинг и оценка на постигнатото на отделните етапи.

Предвиждаме тази оценка за всеки от научните продукти на отделните етапи да бъде направена от специално създаден независим **Експертен съвет**, в който да бъдат включени утвърдени имена в съответната научноизследователска област. Аналитичните доклади, които ще бъдат разработвани върху резултатите от всеки от трите научноизследователски модула ще бъдат рецензирани от доказани експерти преди да бъдат разглеждани от Експертния съвет, а след приемането им от съвета ще бъдат предложени на широката общественост за публичен дебат.

За управлението на финансовите средства, отпуснати от Фонд „Научни изследвания” за изпълнение на този проект се предвижда ползване услугите на финансови експерти под ръководството на главния счетоводител на Агенцията за социални анализи (АСА).

Литература:

- Андерсън, Б. 1998. *Въобразените общности. Размишления върху произхода и разпространението на национализма*. София: Критика и хуманизъм.
- Бауман, З. 1999. *Глобализацията. Последниците за човека*. София: ЛИК.
- Бек, У. 2002. *Що е глобализация?* София: Критика и хуманизъм.
- Гелнър, Ъ. 1999. *Нации и национализъм*. София: Панорама & Издателство на СУ.
- Даскалов, Р. 1998. *Между изтока и запада. Българските културни дилеми*. София: ЛИК.
- Димова, Л., ред. 2003. *Жени, труд, глобализация*. София: АСА и ЖАР.
- Димова, Л., ред. 2004. *Ромите: другото измерение на промените*. София: USAID.
- Димова, Л. и П. Радева. 2006. *Жените в неформалната икономика на България*. София: АСА и ЖАР
- Димова, Л. и Н. Тилкиджиев, 1996. *Профили на националната идентичност: между локализма и етноцентризма (Изследване на АСА по програмата ISSP)*. София: Фондация Свободна инициатива.
- Димова, Л. и Н. Тилкиджиев. 1997. *Държавата като покровител: една наслоена потребност*. София: АСА.
- Еленков, И., Р. Даскалов. 1994. *Защо сме такива? В търсене на българската културна идентичност*. София: Просвета.
- Ериксън, Е. 1996. *Идентичност. Младост и криза*. София: Наука и изкуство.
- Левинас, Е. 1999. *Другост и трансцендентност*. София: Издателство СОНМ.
- Митев, П.-Е. 2002. Динамика на бедността. В: Селени, И. ред. *Бедността при посткомунизма*. София: Изток-Запад
- Михайлов, С. и Н. Тилкиджиев, ред. 1996/1997. *Енциклопедичен речник по социология*. София: М-8-М.
- Неделчева, Т. 2004а. *Идентичност и време*. София: Изд. на БАН
- Неделчева, Т. 2004б. *Културна идентичност. Съ-преживяване-на-другостта*. София: “В. Траянов”.
- Петков, К., Г. Фотев. 1990. *Етническият конфликт в България*. София: Профиздат.
- Русанов, В. 1994. *Аспекти на етнокултурната ситуация в България*. София: АКСЕС.
- Селени, И., ред. 2002. *Бедността при посткомунизма*. София: “Изток-Запад”.
- Смит, А. 2000. *Национална идентичност*. София: “Кралица Маб”.
- Ташфел, А. 1990. “Социална идентичност и междугрупово поведение”. В: Тодорова, Е. (съст.). *Идеи в социалната психология*. София: Университетско издателство “Св. Климент Охридски”.
- Тилкиджиев, Н. 2002. *Средна класа и социална стратификация*. София: ЛИК.
- Тилкиджиев, Н. и М. Димов. 2003. *Статусна основа на демократичната консолидация при посткомунизма*. София: Изток-Запад.
- Тилкиджиев, Н., ред., М. Келиян, Г. Колева, Р. Стоилова. 2000. *Периферната община – ресурси за местно развитие*. София: ЛИК.
- Търнър, Дж. 1990. “Социална идентификация и създаване на психологически групи”. В: Тодорова, Е. (съст.) – цит.съч.
- Фотев, Г. 1994. *Другият етнос*. София: Изд. на БАН.
- Хънтингтън, С. 2005. *Кои сме ние? Предизвикателствата пред националната идентичност на Америка*. София: Обсидиан.
- Adorno, T. and al. 1964. *The Authoritarian Personality*. New York: Science Editions.

- Bauman, Z. 2001. "Identity in the globalizing world". In: Ben-Rafael, E. & Y. Sternberg, eds. *Identity, Culture and Globalization*. Lieden-Boston-Cologne: Brill.
- Beck, U. 1998. *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: SAGE.
- Blossfeld, H.-P., and Y. Shavit (Eds.). 1992. *Persistent Inequality: Changing Educational Stratification in Thirteen Countries*. Oxford: Oxford University Press.
- Brown, R. 2000. "Social identity theory: Past achievements, current problems and future challenges". In: *European Journal of Social Psychology*, 30/6.
- Cinnirella, M. 1998. "Exploring temporal aspects of social identity: The concept of possible social identities". In: *European Journal Social Psychology*, 28-2.
- Clark, T.N., S.M.Lipset, eds. 2001. *The Breakdown of Class Politics: A Debate on Post-Industrial Stratification*. Washington: Woodrow Wilson Center Press and Johns Hopkins University Press.
- Domanski, H. 2000. *On the Verge of Convergence: Social Stratification in Eastern Europe*. Budapest: Central European University Press.
- Duncan, O. 1961. "A socioeconomic index for all occupations." In: *Occupations and Social Status*. New York: Free Press.
- Erikson, R., and J. Goldthorpe. 1992. *The Constant Flux. A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon Press.
- Evans, G., and C. Mills. 1999. "Are there classes in post-communist societies? A new approach to identifying class structure." *Sociology* 1, February :33:23-46.
- Eyal, G., I. Szelenyi, and E. Townsley. 2000. *Making Capitalism without Capitalists*. New York: Verso.
- Goldthorpe, J. 2000. *On Sociology*: Oxford: Oxford University Press.
- Hoffmeyer-Zlotnik, J., C. Wolf, eds. 2003. *Advances in Cross-National Comparison*. New York: Kluwer.
- Hradil, S. 1987. *Sozialstrukturanalyse in einer fortgeschrittenen Gesellschaft*. Opladen: Leske&Budrich.
- Inglehart, R. 1997. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. New Jersey: Princeton University Press.
- Kelley, J., and M. Evans. 1993. "The legitimization of inequality: occupational earning in nine nations". *American Journal of Sociology* 99, No1, July.
- Langlois, S., T. Caplow, H. Mendras, and W. Glatzer. 1994. *Convergence or Divergence? Comparing Recent Social Trends in Industrial Societies*. Frankfurt am Main and Montreal: McGill-Queen's University.
- Mochmann, E. 2002. *International Social Science Data Service: Scope and Accessibility*. Cologne: ZA.
- Noll, H.-H. 1995. *The Digital Information System Social Indicators*, Statistical Journal of the UN ECE, 1995.
- Scott, J. 2000. "Class and stratification". In: , Payne, G., ed. *Social Divisions*. London: Macmillan.
- Smith, T. and L. Jarkko, 1998. *National Pride: A Cross-national Analysis*. NORC at University of Chicago.
- Tajfel, H. 1984. The social identity theory of intergroup behavior. In: H. Tajfel (Ed.) *The Social Dimension: European Developments in Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Treiman, D., and H. Ganzeboom. 2000. "The fourth generation of comparative stratification research" in *The International Handbook of Sociology*, edited by R. Quah and A. Sales.

London: SAGE.

- Turner, B. 2001. "Postmodernity, cosmopolitanism and identity". In: Ben-Rafael, E. & Y. Sternberg. (eds.) *Identity, Culture and Globalization*. Lieden-Boston-Cologne: Brill.
- Turner, J. 1984. "Social identification and psychological group formation". In: H. Tajfel (Ed.) *The Social Dimension: European Developments in Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Veblen, T. 1994. *Theory of Leisure Class*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Warner, W. L., P. Lunt. 1941. *The Social Life of a Modern Community*. Yankee City Series, Vol.1. New Haven: Yale University Press.
- Wnuk-Lipinski, E., ed. 1995. *After Communism. A Multidisciplinary Approach to Radical Social Change*. Warsaw: Institute of Political Studies.